

Monika Kulesza

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

JAN PAWEŁ II JAKO ROMANTYK. UWAGI NA MARGINESIE PAPIESKICH ODWOŁAŃ DO DZIEŁ ADAMA MICKIEWICZA

Karol Wojtyła i romantyzm

Przystępując do próby przedstawienia dwóch wielkich postaci polskiej kultury – Jana Pawła II i Adama Mickiewicza – napotykamy na problem: jakim językiem o nich pisać. Są to wszakże postaci monumentalne, pomnikowe, obrosłe już w tysiące mniej lub bardziej panegirycznych komentarzy. Wymuszać to może dyskurs pełen namaszczenia i stosownej rewerencji.

Odpowiedzi o kształt niniejszych rozważań warto szukać u samego Karola Wojtyły. Potrafił on bowiem zadziwiać swoimi interpretacjami literatury romantycznej. W roku 1937 w wadowickim gimnazjum stawał w konkursie recytatorskim i deklamował *Promethidiona* – daleko mu było wtedy do patetycznego rozmachu deklamatorskiego, które poważne dzieło Cypriana Kamila Norwida mogło poniekąd narzucać. We wspomnieniach Haliny Królikiewicz-Kwiatkowskiej, która stawała razem z Wojtyłą w tym konkursie, czytamy: „Po raz pierwszy usłyszałam ten traktat w wykonaniu aktorskim. Karol mówił na swój własny, nowatorski sposób, intelektualnie, bez modnej wówczas egzaltacji, zrozumiale, przejrzyście. Ten sposób recytacji, niewątpliwie udoskonalony, zachował też, występując w Teatrze Rapsodycznym”¹.

Karol Wojtyła już w wieku 17 lat potrafił interpretować literaturę romantyczną „zrozumiale i przejrzyście” – odzegnując się od narzucającej się w takich razach „modnej egzaltacji” – niech to będzie zatem wskazówką, w jaki sposób pisać o jego odniesieniach do polskiej literatury romantycznej, a przede wszystkim dzieł Adama Mickiewicza.

¹ S. Dziedzic, *Adept*, [w:] *Vademecum Krakowskie '94*, red. T. Gugała, J. Paluch, Kraków 1994, s. 77.

Fascynacje Wojtyły literaturą i kulturą romantyzmu są obszarem badawczym dawno zauważonym, by przytoczyć tutaj chociażby pozycję Stanisława Dziedzica *Romantyk Boży*². Związki późniejszego papieża z polską literaturą romantyczną sięgają już czasów wadowickich. Skądinąd okazuje się, że już od końca XIX wieku w Wadowicach obecna była tradycja organizowania „Wieczorów Mickiewicza” oraz „Wieczorów Trzech Wieszców”³. Nic dziwnego zatem, iż w miejscowości tak przesiąkniętej duchem polskiego romantyzmu Wojtyła miał na swym koncie zagraniem głównych ról w scenicznych prezentacjach dzieł pisanych w duchu polskiego romantyzmu⁴. Grywał on za czasów wadowickich chociażby rolę Gucia w *Ślubach panieńskich* (premiera luty 1936 r.), w *Balladynie* Mieczysław Kotlarczyk powierzył mu rolę Kirkora, a wskutek wycofania w ostatniej chwili Bolka Pomezkańskiego z roli Kostryna – Karol Wojtyła podjął się również zagrania i tej postaci (premiera luty 1937 r.). Ponadto brał on udział w reżyserowaniu *Kordiana*, w którym zagrał także tytułową rolę (maj 1937 r.) – by wymienić choć kilka inscenizacji⁵.

Wiadomo także, iż to wielka literatura romantyczna, a także neoromantyczna „kształtować będą odtąd coraz mocniej kierunki myślenia Karola Wojtyły i jego wrażliwości artystycznej”⁶. Sam Kotlarczyk stwierdzał, że „Teatr Rapsodyczny narodził się, skryształował [...] w momencie z zachwyty nad oktavami rapsodów Słowackiego”⁷, o których to oktavach wiemy, że recytował je Wojtyła z maestrią jeszcze długo wspomnianą przez członków zespołu teatralnego⁸.

Zagłębiając się w lekturę papieskiego już dzieła – *Pamięć i tożsamość* – czytamy tam znamienne słowa: „Wiadomo, że na wiek XIX przypadają szczytowe osiągnięcia kultury polskiej. W żadnym innym okresie naród nie wydał takich geniuszów pióra, jak Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński czy Cyprian Norwid [...], a na początku wieku XX pojawia się Stanisław Wyspiański, niezwykły, wielostronny geniusz [...]”⁹.

Nim jednak przejdę do papieskich odwołań do dzieł Adama Mickiewicza ważne wydaje się choć pobieżne wyakcentowanie tych obszarów biograficznych Wojtyły, w których Mickiewicz i jego poezja zapisały się wyraźniej.

² S. Dziedzic, *Romantyk Boży*, Kraków 2014.

³ *Ibidem*, s. 24-25.

⁴ Por. A. Seul, *Literatura polska w wypowiedziach Jana Pawła II. Sacrum. Prawda. Dobro. Piękno*, Poznań 2014, s. 9.

⁵ S. Dziedzic, *Romantyk Boży*, s. 66-69.

⁶ *Ibidem*. W innym miejscu badacz pisze: „Dwie drogi wprowadzały Karola Wojtyłę w świat poezji. Z jednej strony – to wielka literatura romantyczna, dokonania oraz przesłania artystyczne i filozoficzne romantyków polskich: Mickiewicza, Słowackiego, Norwida, a także fascynacja polskim neoromantyzmem”, *ibidem*, s. 157.

⁷ M. Kotlarczyk, *XXV lat Teatru Rapsodycznego w Krakowie 1941-1966*, Kraków 1966, s. 17.

⁸ Zob. Dziedzic, *Romantyk Boży*, s. 124.

⁹ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 66-67.

Jak wiadomo – studiowanie polonistyki przerwała i uniemożliwiła Karolowi Wojtyła wojna. Nie zdołała ona jednak wytrącić mu z dłoni lektur, przede wszystkim z zakresu literatury romantycznej. Oto jak sam Wojtyła pisał 28 grudnia 1939 roku do Kotlarczyka:

Otóż nade wszystko donoszę Ci, że jestem bardzo mocno zajęty. Są ludzie, którzy teraz umierają z nudy. Ja to nie. Obłożyłem się książkami. Obwarowałem Sztuką i Nauką. Pracuję. Czy uwierzysz, że mi nieomal brakuje czasu. Czytam, piszę, uczę się, myślę, modlę się i walczę w sobie. Czasem ogromny odczuwam ucisk, przygnębienie, depresję, zło. Czasem jakobym świtu dopatrywał, jutrzeńki i jasności wielkiej [...]. Przeczytałem prawie całą mistykę Słowackiego, potem wiele z Mickiewicza, teraz znów Wyspiańskiego *ab ovo*. Poza tym Pismo Świète¹⁰.

W roku 1940 do tegoż Kotlarczyka Wojtyła pisał ponownie: „Przeczytałem Psalmę Dawida, Księgę Hioba, Księgę Mądrości, teraz proroków. Poza tym z ważniejszych: *Słowacki i nowa sztuka* (genialna rzecz), a obecnie *Wykłady z literatury słowiańskiej Mickiewicza*”¹¹. Znamienna jest tutaj owa kolejność, w której Wojtyła wymienia czytane dzieła. W roku 1939 pierwsi wymienieni są Słowacki i Mickiewicz, a potem Pismo Świète. Niecałe pół roku później Wojtyła wymienia jako pierwsze czytane księgi biblijne – a dopiero po nich Słowackiego i Mickiewicza.

Warto zauważyć, mówiąc o Kotlarczyku i Teatrze Rapsodycznym, który Wojtyła współtworzył, w którym grał, w którym współreżyserował, że na ów teatr „bodaj największy wpływ wywarło studium Mickiewiczowskiego wykładu na temat dramatu słowiańskiego i teatru przyszłości, zawarte w słynnej XIV prelekcji paryskiej, wygłoszonej w College de France 4 kwietnia 1843 roku”¹². Poglądy Kotlarczyka na teatr były zaś „w jakiejś mierze efektem wspólnych przemyśleń i dyskusji z Karolem Wojtyłą jeszcze w Wadowicach oraz przedwojennym Krakowie”¹³.

Na tym nie koniec różnorakich zaiste związków Wojtyły z Mickiewiczem, oto bowiem dokonując opisu wersyfikacyjnego młodzieńczych sonetów napisanych przez Wojtyłę, Bożena Chrzęstowska stwierdza, iż wiersze te „w przemożny sposób inspirowane są literaturą polską”, przy czym Wojtyła, jak się okazuje, „sięgał ambitnie po trudne formy wierszowania”, pisał między innymi trzynastozgłoskowcem ze średniówką po siódmej sylabie, czyli wierszem z *Pana Tadeusza*¹⁴.

¹⁰ Cyt. za: M. Kotlarczyk, Karol Wojtyła, *O Teatrze Rapsodycznym. 60-lecie powstania Teatru Rapsodycznego*, wstęp i oprac. J. Popiel, wybór tekstów T. Malak i J. Popiel, Kraków 2001, s. 312.,

¹¹ K. Wojtyła, *List do M. Kotlarczyka, Wielkanoc 1940*, [w:] M. Kotlarczyk, K. Wojtyła, *op. cit.*, s. 315.

¹² Zob. S. Dziedzic, *Romantyk Boży*, s. 118.

¹³ *Ibidem*, s. 119.

¹⁴ B. Chrzęstowska, „*Pieśni-przeczcucia*” – *młodzieńcze poezje Karola Wojtyły*, [w:] *Jan Paweł II – Odnawiciel Mowy Polskiej*, red. S. Mikołajczak i M. Wrześniewska-Pietrzak, Poznań, s. 268.

Ważne wydaje się także, że nawet już jako student teologii uczestniczył Karol Wojtyła próbach *Pana Tadeusza*, które odbywały się dwa razy w tygodniu w jego dębnickim mieszkaniu. Pod koniec listopada 1942 roku Wojtyła wystąpił w roli głównej: Jacka Soplicy – księdza Robaka. Nawet wtedy, gdy w recytację jego wdarł się głośnik niemieckiego radia zainstalowany naprzeciw kamienicy i padły słowa o zwycięstwach, jakie odnosi oręż niemiecki nad Europą, Karol „jak gdyby nie słyszał tych buńczucznych zdań, nie przerwał, nie zmienił tonu. Mówił cicho, spokojnie [...] Mickiewicz w jego interpretacji nie podjął krzykliwej walki”¹⁵. Po raz kolejny Wojtyła interpretował literaturę romantyczną, dystansując się od wszelkiej krzykliwości, patetyczności, egzaltacji.

Odwołania papieskie do dzieł Mickiewicza

Wyekscerpowanie fragmentów przywoływanych dzieł Mickiewicza z zaiste pokaźnej liczby przemówień, homilii, katechez i listów Jana Pawła II jest rzeczą czasochłonną i żmudną. Możliwość prześledzenia papieskich odwołań do literatury polskiej, w tym także do Mickiewicza, staje się znacznie prostsze dzięki książce Anastazji Seul *Literatura polska w wypowiedziach Jana Pawła II. Sacrum, prawda, dobro, piękno*¹⁶.

Odwołania papieskie do dzieł Mickiewicza porządkować można by w różnych kluczach, bądź chronologicznie (w kolejności ich cytowania), bądź problemowo, bądź w kluczu aksjologicznym, możliwy jest też porządek biorący pod uwagę gatunek papieskiej wypowiedzi. Prześledziwszy wszystkie odwołania Jana Pawła II do twórczości Mickiewicza w czasie trwającego prawie 27 lat pontyfikatu, zauważymy, że porządek, w jakim ustawiają się owe cytaty dokonuje się niejako samoistnie. Oto bowiem ze wszystkich papieskich przytoczeń słów Mickiewicza – 16 z nich (czyli prawie połowa) jest cytowaniem *Pana Tadeusza*, a zwłaszcza apostrofy do „Panny świętej, co Jasnej broni Częstochowy”. Sporadycznie tylko papież przywołał inne fragmenty Mickiewiczowskiego eposu. Zaledwie jeden raz, będąc w Wilnie, nawiązał do jego

¹⁵ T. Kwiatkowski, *Placi się każdego dnia*, Kraków 1986, s. 130. Cyt. za: S. Dziedzic, *Romantyk Boży*, s. 137.

¹⁶ A. Seul, *op. cit.* Autorka zamieściła chronologiczny indeks odwołań do literatury polskiej, podając źródła wypowiedzi papieskich. W niniejszym artykule korzystam z jej ustaleń. Skrót IGPII oznacza *Insegnamenti di Giovanni Paulo II*, Libreria Editrice Vaticana, 1979-2005; pojawiające się po tym skrócie cyfry wskazują na kolejny tom (cyfra rzymska) oraz część tomu (cyfra arabska); skrót NP oznacza *Nauczanie papieskie*, przyg. do druku E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1978-1986; skrót OR oznacza *L'Osservatore Romano* (wyd. polskie), Città del Vaticano 1980-2005; skrót PDO oznacza Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002*, red. J. Poniewierski, Kraków 2006; DZ oznacza: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, Kraków 2007.

pierwszych słów: „*Lietuva...* Litwa, ojczyzna...”¹⁷. Dalszy natomiast fragment utworu zacytował w Londynie, w roku 1982, podczas spotkania z Polakami:

Tu nie sposób raz jeszcze nie wspomnieć Wielkiej Emigracji i tych wielkich, największych duchów, którzy w poczuciu żywej obecności modlili się do nieobecnej: „Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie; ile Cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, kto Cię stracił. Dziś piękność Twą w całej ozdobie widzę i opisuję, bo tęsknię po Tobie”. Jakaś przedziwna tajemnica sumień i serc zaczęła się w ubiegłym stuleciu i powtarza się w stuleciu obecnym. Polska jest jednym z krajów najboleśniej doświadczonych na globie ziemskim. Jedną z ojczyzn najgłębiej przeoranych cierpieniem – i równocześnie jedną z najbardziej miłowanych¹⁸.

Dokładnie zaś, i to z żelazną konsekwencją, Jan Paweł II słowami poety przyzywa Maryję z Jasnej Góry i Ostrej Bramy. Bardzo często Karol Wojtyła nie wprowadza słuchających w tytuł cytowanego dzieła, zakładając kompetencje odbiorców, którzy z pewnością będą potrafili rozpoznać inwokację ze słynnego polskiego eposu.

Zastanawiać zatem może, dlaczego Jan Paweł II ciągle przywoływał w zasadzie jeden i ten sam fragment *Pana Tadeusza*? Już nawet pobieżna retrospekcja, spojrzenie na jego związki z literaturą romantyczną i Mickiewiczem ukazują dowodnie, iż papieskie odwołania do *Pana Tadeusza* nie mogą być li tylko konwencjonalnym cytowaniem tego bodaj najśłynniejszego dzieła polskiego. Wojtyła znał *Pana Tadeusza*, poczynawszy od jego stóp metrycznych, a skończywszy na umiejętności cytowania z pamięci obszernych fragmentów poematu. Będąc już papieżem, za nic nie opuściłby obejrzenia *Pana Tadeusza* w reżyserii Andrzeja Wajdy¹⁹. Jan Paweł II poprzestawał w zasadzie na jednym cytacie i z konsekwencją przywoływał tę „co Jasnej broni Częstochowy i w Ostrej świeci Bramie” – znaczy to zatem, iż był to dla niego najistotniejszy fragment ze wszystkich Mickiewiczowskich dzieł, w tym z samego *Pana Tadeusza*. Potwierdza to zresztą poniekąd on sam w słowach z 24 stycznia 1979 roku wygłoszonych podczas audiencji generalnej w Watykanie:

Ja pochodzę z kraju i z narodu, którego serce bije – jak również serce ludów sąsiednich – w wielkich sanktuariach maryjnych, nade wszystko w sanktuarium na Jasnej Górze. Chciałbym jeszcze raz, jak w dniu inauguracji pontyfikatu,

¹⁷ Jan Paweł II, *Udienza Generale. Lo Spirito Santo nei rapporti del Divine Gesù con sua Madre. Ai fedeli di espressione polacca*, Watykan, 4 lipca 1990, [w:] IGPII, XIII, 2, s. 48.

¹⁸ Jan Paweł II, *La storica testimonianza dell'emigrazione polacca. Alla comunità polacca*, Wielka Brytania, Londyn, 30 maja 1982, [w:] IGPII, V, 2, s. 1964, p. 3. Por. też: Jan Paweł II, *Spotkanie z Polakami. Skąd płynie siła wewnętrzna polskiej emigracji*, 30 maja 1982, p. 3, [w:] NP, V, 1, s. 842. We wszystkich cytowanych wypowiedziach papieskich zachowuję interpunkcję i ortografię zapisów oryginalnych.

¹⁹ Zob. B. Lecomte, *Pasterz*, Kraków 2006, s. 325.

powtórzyć słowa największego poety polskiego: „Panno święta, co Jasnej bronisz Częstochowy i w Ostrej świecisz Bramie [...]”²⁰.

Bez względu na to, czy Wojtyła słowami Mickiewicza przywoływał Matkę Boską w Częstochowie czy Wilnie, czy też zwracał się fragmentem słynnej apostrofy do Polonii w Caracas²¹ bądź w Toronto²², pozwalało to jemu na integrację wiernych wokół Maryi.

Sam Jan Paweł II potrafił podkreślić i przypomnieć fakt, iż nie bez powodu przywołuje w swych publicznych wypowiedziach znamieny fragment *Pana Tadeusza*. Uczynił to w Wilnie w 1993 roku, akcentując jednocześnie prorocką misję poetów, którzy przyzywali przecież jedną i tę samą dla wszystkich narodowości Matkę Boską:

Wczoraj modliliśmy się wspólnie w Ostrej Bramie. Tam przytoczyłem werset *Pana Tadeusza*, Mickiewiczowskie słowa do Bogarodzicy: „Panno Święta, co Jasnej bronisz Częstochowy/ I w Ostrej świecisz Bramie!”. Pragnę na końcu tego spotkania powiedzieć wam, że są to słowa prorocze. Poeci mają także jakieś szczególne uczestnictwo w misji prorockiej. Te słowa są prorocze. One mówią o tym, co pozostanie bez względu na wszystkie trudności, na jakie możemy napotkać i my, i nasi bracia Litwini. To pozostanie. I to się nie da zwyciężyć. Bo to jest Ona, jedna i ta sama²³.

Kilka lat wcześniej, w Częstochowie, w roku 1979 Jan Paweł II zaś mówił:

„Panno Święta, co Jasnej bronisz Częstochowy...” Przychodzą na myśl te słowa poety, wieszczka, który w inwokacji *Pana Tadeusza* wyraził to, co znajdowało się w jego sercu i znajduje we wszystkich chyba polskich sercach. „...Co Jasnej bronisz Częstochowy...” – pisał Mickiewicz, przemawiając językiem wiary, a zarazem językiem tradycji narodowej. Tradycja ta sięga już prawie sześciuset lat, czyli czasów królowej Jadwigi, błogosławionej Pani Wawelskiej, początków dynastii jagiellońskiej²⁴.

Już Stanisław Pigoń w objaśnieniach do *Pana Tadeusza* pisał, że Mickiewicz ukazał powszechne przekonanie co do opieki Matki Boskiej nad narodem, wskazując

²⁰ Jan Paweł II, *Śladami pielgrzymów do sanktuarium w Gwadelupie. Audjencia generalna*, Watykan, 24 stycznia 1979, [w:] NP, II 1, p. 3, s. 50.

²¹ Jan Paweł II, *L'incontro con gli emigrati dalla Polonia e da altri paesi*, Wenezuela, Caracas, 27 stycznia 1985, [w:] IGPII, VIII, 1, s. 185. Por. Jan Paweł II, *Przemówienie na spotkaniu z Polakami. Jestem przy Tobie, pamiętam, czuwam*, Wenezuela, Caracas, 27 stycznia 1985, [w:] NP, VIII, 1, s. 105.

²² Jan Paweł II, *Przemówienie do Polonii Kanadyjskiej. Obrona rodziny jest wielkim zadaniem Kościoła*, Kanada, Toronto, 14 września 1984, [w:] NP, VII, 2, s. 260.

²³ Jan Paweł II, *Alla comunità polacca nella chiesa dello Spirito Santo*, Litwa, Wilno, 5 września 1993, [w:] IGPII, XVI, 2, s. 652.

²⁴ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy świętej odprawionej pod szczytem Jasnej Góry*, Częstochowa, 4 czerwca 1979, p. 1, [w:] PDO, s. 45.

na trzy kręgi kultu Maryi: najszerszy – obejmujący ziemie dawnej Rzeczypospolitej, którego centrum stanowiła Jasna Góra, drugi – dotyczący mieszkańców Księstwa Litewskiego – skupiony w Ostrej Bramie i najwęższy – obejmujący mieszkańców okolicy Nowogródka – w Górze Zamkowej²⁵. Jan Paweł II w sposób wyraźny poświadczył, iż dostrzegał on związki między apostrofą Adama Mickiewicza skierowaną do Maryi czczonej w Częstochowie a polską tradycją.

Przywołując fragment Mickiewiczowskiej inwokacji, Ojciec Święty nie czynił tego z pozycji aktora czy też filologa – dzieło Mickiewicza przywoływał on jako pasterz pochodzący z kraju, w którym maryjność jest potężnym filarem religijności. Jak pisała Anastazja Seul:

Ojciec Święty, mówiąc o macierzyńskiej obecności Jasnogórskiej Pani w życiu Kościoła i Ojczyzny, wymienia bezpośrednio tych, którzy tej obrony potrzebują. Obrona Częstochowy, o której pisał Adam Mickiewicz, to dla papieża wyraz troski Maryi o naród widziany nie tylko w aspekcie historycznym, ogólnym, lecz także w aspekcie indywidualnym. Jest to znak opieki nad każdym Polakiem, który się jej powierza²⁶.

To zresztą przed tym wizerunkiem Matki Boskiej papież modlił się Watykanie, gdyż wielka kopia obrazu Czarnej Madonny wisi nad ołtarzem w kaplicy papieskiej, powieszona tam przez Piusa XI, będącego swojego czasu nuncjuszem w Warszawie.

Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego

Kolejną grupę odwołań do Mickiewiczowskiej puścizny stanowią papieskie cytowania *Ksiąg narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*. Jan Paweł II przywoływał je w swej kaznodziejskiej posłudze sześciokrotnie. To dzieło bowiem nie traci na aktualności w obliczu ciągłej konieczności emigrowania Polaków, a emigrowanie to – co Jan Paweł II precyzyjnie i doskonale widział – miało i ma charakter polityczny, ideowy, kulturalny, a także zarobkowy²⁷.

W roku 1979 w Watykanie, w przemówieniu *Do pielgrzymów polskich*, Wojtyła wygłosił znamienne słowa:

Współczesną falę emigracyjną zapoczątkowała ostatnia wojna [...]. Tak więc również w naszej epoce pisze się jakiś nowy rozdział mickiewiczowskich ksiąg pielgrzymowania polskiego. Nam zaś dzisiejsze spotkanie trzeba

²⁵ A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*, oprac. S. Pigoń, Wrocław 1980, s. 4. Zob. także: A. Seul, *op. cit.*, s. 188.

²⁶ A. Seul, *op. cit.*, s. 188-189.

²⁷ Zob. Jan Paweł II, *Do pielgrzymów polskich*, Watykan, 16 maja 1979, [w:] NP, II, 1, p. 3, s. 496.

również wpisać do tego rozdziału. Pozostawmy Opatrzności Bożej, aby uczyniła to sama [...]»²⁸.

W powyższym cytacie nie zaznaczono cudzysłowu ani wielkiej litery – stąd wnioskować można, iż sformułowanie „pielgrzymstwo polskie” funkcjonuje w słownictwie papieża nie tylko jako nazwa własna odnosząca się do tytułu Mickiewicza, lecz także jako określenie emigrantów²⁹.

Także w roku 1979 w Gnieźnie Jan Paweł II przytoczył z owych ksiąg już nie ideę pielgrzymowania, ale dystynktywne słowa Mickiewicza: „albowiem – jak pisał Mickiewicz poeta w *Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego* – cywilizacja prawdziwie godna człowieka musi być chrześcijańska”³⁰.

Dziesięć lat później, podczas spotkania z Polakami w Danii, Ojciec Święty przywołał na nowo dzieło romantycznego poety: „Takie już są specjalne dzieje naszego narodu, że wszyscy uczestniczymy w wielkim pielgrzymowaniu, wedle tego, co napisał Mickiewicz w *Księgach Narodu i Pielgrzymstwa [sic!]*. I na końcu macie też takiego papieża, który wciąż pielgrzymuje”³¹.

Jak podkreślała Anastazja Seul, papież oddaje w tych słowach hołd pamięci emigrantów, których – za Mickiewiczem – nazywa „pielgrzymami”, a którzy przybyli do Danii jako pierwsi i zakładali podwaliny wspólnoty polonijnej i kościelnej zarazem³². Obecność Polaków w świecie, a także swoje podróże apostolskie postrzega Jan Paweł II w perspektywie wiary. Widoczne jest to przede wszystkim w jego słowach: „trzeba, żeby ten Kościół, który jest powszechny, rósł tutaj przez wszystkich [...] przez wszystkich pielgrzymów, a także i przez nasze polskie «księgi pielgrzymstwa XX wieku», i żeby rósł także przez Papieża-pielgrzyma”³³. Sformułowanie „księgi pielgrzymstwa XX wieku” umieszczone w kontekście eklezjalnym wyraźnie zaś akcentuje religijne posłannictwo Polaków mieszkających poza ojczyzną³⁴.

W roku 1995 w przemówieniu wygłoszonym w Watykanie, odwołując się po raz ostatni do Mickiewiczowskich ksiąg, Wojtyła komentował je słowami: „Pielgrzymstwo

²⁸ *Ibidem*. Por. Jan Paweł II, *San Stanislao testimone della Polonia cattolica. Ai pellegrini Polacchi*, Watykan, 16 maja 1979, [w:] IGPII, II, 1, s. 1142.

²⁹ Zob. A. Seul, *op. cit.*, s. 129.

³⁰ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Wzgórzu Lecha*, Gniezno, 3 czerwca 1979, p. 3, [w:] PDO, s. 41.

³¹ Jan Paweł II, *L'incontro nella nunziatura apostolica con gli immigrati polacchi*, Dania, Kopenhaga, nuncjatura, 6 czerwca 1989, [w:] IGPII, XII, 1, s. 1552-1553.

³² A. Seul, *op. cit.*, s. 158.

³³ Jan Paweł II, *L'incontro nella...*

³⁴ Zob. A. Seul, *op. cit.*, s. 158.

to coś znacznie więcej niż zwyczajna emigracja. Być pielgrzymem, to znaczy mieć przed oczyma cel, czyli zasadniczy punkt odniesienia, jakim jest Ojczyzna³⁵.

Dziady

Zdziwienie może budzić tylko dwukrotne przywołanie przez Jana Pawła II Mickiewiczowskich *Dziadów* części III. Warto chociażby wspomnieć, że przed wojną Wojtyła uczęszczał na zajęcia Studia Dramatycznego 39, funkcjonującego przy Krakowskiej Konfraterni Teatralnej. „Rozbitkowie” z tego studia pragnęli kontynuować swoją działalność także w warunkach okupacyjnych. Na owych spotkaniach „czytano rolami utwory teatralne, jak i wygłaszano referaty oraz prowadzono nad nimi dyskusje”³⁶. Sięgano również do arcydzieł dramatycznych literatury romantycznej, a zwłaszcza *Dziadów*³⁷. Ze wspomnień uczestników spotkań wynika, że „Karol bił ich pod każdym względem znajomością dzieł”³⁸.

Warto też wspomnieć, iż Zygmunt Pilch, który miał duży wpływ na kształt kaznodziejstwa od początku XX wieku, a przez to także na Karola Wojtyłę, w swym podręczniku do homiletyki cytuje właśnie Mickiewiczowskie *Dziady* część III³⁹.

Tymczasem, wertując papieskie homilie, przemówienia, kazania, listy – zauważamy, iż obecność w nich *Dziadów* części III jest zaskakująco szczupła, a cytaty wcale nie są wybrane z najsłynniejszych fragmentów tego narodowego dramatu. Oto bowiem Jan Paweł II, będąc w Chile, przywołał postać działającego tam niegdyś Ignacego Domeyki, upamiętnionego przez Mickiewicza jako Żegota w III części dramatu – o czym papież przypomniał zgromadzonym wiernym⁴⁰. Kolejne i ostatnie przywołanie *Dziadów* to ten fragment dramatu, który pozwala zobrazować papieżowi wartość ubóstwa duchowego. Jan Paweł II mówił bowiem podczas Mszy w kościele św. Kłeta w Rzymie w roku 1996: „Pyta się poeta Adam Mickiewicz: «Czymże ja jestem przed Twoim obliczem?» i odpowiada «Prochem i niczem». Ubóstwo w duchu oznacza

³⁵ Jan Paweł II, *Ai membri della fondazione „Giovanni Paolo II”*, Watykan, 26 października 1995, [w:] IGPII, XVIII, 2, s. 948.

³⁶ S. Dziedzic, *Romantyk Boży*, s. 95-96.

³⁷ Zob. *ibidem*, s. 96. Sięgano także do *Wesela i Wyzwolenia* S. Wyspiańskiego.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Z. Pilch, *Zagadnienia języka i stylu w kaznodziejstwie*, Kielce 1923, s. 16. Zob. A. Mickiewicz, *Dziady*, cz. III, posłowie, przypisy J. Wieczerska-Zabłocka, [Scena II, *Improwizacja*, wersy 6-10], Wrocław 1984, s. 49.

⁴⁰ „Obecność Polaków w tym kraju podkreśla piękna, wyjątkowa karta zapisana życiem i działalnością naszego wielkiego rodaka, którego setną rocznicę śmierci obchodzić będziemy za dwa lata: Ignacy Domeyko (1802-1889). Ten polski emigrant, przyjaciel Mickiewicza (który go upamiętnił w trzeciej części *Dziadów* jako Żegotę), był człowiekiem o wielkiej formacji intelektualnej i religijnej”. Jan Paweł II, *L'incontro con la comunità polacca in Chile*, Chile, Santiago do Chile, 4 kwietnia 1987, [w:] IGPII, X, 1, s. 1029.

w Ewangelii jak gdyby szczególną przestrzeń, jaką człowiek otwiera dla działania Boga, aby ukazała się w pełni Jego zbawcza moc⁴¹.

Pełni zaskoczenia zatem przyjąć musimy do wiadomości, iż *Dziadów* część III przywołał Ojciec Święty jako dzieło sposobnie egzemplifikujące... ewangeliczną cnotę bycia ubogim w duchu. Raz jeszcze poświadczą to, iż Jan Paweł II w literaturze doszukiwał się przede wszystkim złożonych w niej duchowych, religijnych treści.

Odwołania liryczne

Czas przyjrzeć się tym fragmentom wypowiedzi papieskich, w których została przywołana Mickiewiczowska liryka.

Chronologicznie najwcześniejszym odwołaniem Jana Pawła II do bogatej puścizny lirycznej Mickiewicza okazuje się – co symptomatyczne – przywołanie młodzieńczego manifestu poetyckiego *Romantyczność*. Papież słynne słowa poety „Miej serce i patrzaj w serce”⁴² przytoczył podczas przemówienia do młodzieży akademickiej zgromadzonej przed kościołem św. Anny w Warszawie w dniu 3 czerwca 1979 roku:

Moi drodzy! Ostatnie brawo było przy sercu. Temu nie można się tak bardzo dziwić. Przede wszystkim, że jesteście młodzi, a następnie, wszyscy należycie do tego społeczeństwa, którego największy poeta napisał w swojej młodości: „Miej serce i patrzaj w serce”. I myślę, że Mickiewicz, chociaż pisał w duchu swojej epoki romantycznej, jednak nie był daleki od biblijnego znaczenia serca⁴³.

Wojtyła zatem odwołał się nie tyle do znaczenia, jakie końcowa rezolucja utworu miała dla romantyzmu, ile podkreślił szerokie, biblijne rozumienie serca, które jest siedliskiem życia afektywnego, intelektualnego, moralnego i religijnego człowieka, a więc całości jego życia wewnętrznego⁴⁴. W serce to, za Mickiewiczem, kazał patrzeć Jan Paweł II młodym ludziom i upatrywać w nim naczelny duchowy organ i drogowskaz człowieka. Na marginesie rozważań można dodać, że z cytowanych słów Wojtyły wynika, iż to Mickiewicza uznawał on za największego polskiego poetę.

⁴¹ Jan Paweł II, *Przypatrzcie się bracia powołaniu waszemu. Msza św. w Kościele św. Kleta, Włochy*, Rzym, 28 stycznia 1996, [w:] OR 17 (1996), 3, s. 40. W języku włoskim: Jan Paweł II, *Parrocchia di San Cleto Papa. L'omelia durante la concelebrazione Eucaristica*, Rzym, 28 stycznia 1996, [w:] IGPII, XIX, 1, s. 143.

⁴² A. Mickiewicz, *Romantyczność* [tomik *Ballady i romanse*], [w:] A. Mickiewicz, *Wybór poezyj*, t. 1, oprac. C. Zgorzelski, Wrocław 1974, s. 101-105.

⁴³ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży akademickiej zgromadzonej przed kościołem św. Anny*, Warszawa, 3 czerwca 1979, p. 2, [w:] PDO, s. 28.

⁴⁴ Por. P. Gwiazda, *Medytacja w życiu pierwszych chrześcijańskich mnichów*, [w:] *Medytacja. Postawa intelektualna, sposób poznania, gatunek dyskursu*, red. T. Kostkiewiczowa, M. Saganiak, Warszawa 2010, s. 63.

Co znamienne, dziesięć dni później, czyli 13 czerwca 1979 roku papież na nowo cytuje lirykę Mickiewicza, tymczasem podczas audiencji generalnej w Watykanie. Nie przywołuje jednak poety z imienia a wiersza z tytułu, jakkolwiek bez trudu rozpoznajemy tutaj jeden z piękniejszych religijnych utworów Mickiewicza *Rozmowę wieczorną*⁴⁵:

[Komunia Święta – M.K.] jest znakiem jedności duchowej, w której człowiek otrzymuje Chrystusa, dane mu jest uczestnictwo w Jego Duchu, odnajduje w Nim szczególnie zażyłą relację z Ojcem, czuje szczególnie dostęp do Niego. Pewien wielki poeta mówi:
 „Z Tobą gadam, co królujesz w niebie,
 A razem gościsz w domku mego ducha; ...
 Z Tobą ja gadam! Słów nie mam dla Ciebie:
 Myśl Twoja każdej myśli mej wysłucha;
 Najdalej władasz i służysz w pobliżu,
 Król w niebiosach, w sercu mym na krzyżu!...”.
 Przystępujemy istotnie do Komunii eucharystycznej po odmówieniu przedtem
*Ojcie nasz*⁴⁶.

Co zastanawiające – Jan Paweł II nie przywołał tu utworu Mickiewicza *Do M. Ł. W dzień przyjęcia Komunii św.*, który to utwór – zdawać by się mogło – w sposób bardziej oczywisty ilustrowałby przyjęcie Chrystusa. Jednakże Wojtyła nie pierwszy raz zaskakuje i zadziwia takim, a nie innym przywołaniem fragmentów twórczości Mickiewicza.

Przy okazji utworu *Rozmowa wieczorna* zwraca także uwagę fakt, iż Ojciec Święty przytoczył dość obszerny fragment wiersza. Żaden bowiem inny liryk poety nie zajął tak istotnego miejsca w papieskich przemówieniach. Warto tu wspomnieć o uwagach literaturoznawców mówiących, że „w żadnym bodaj z liryków Mickiewicza nie uwydatniła się w takiej pełni mistyczna współzależność Boga i człowieka”⁴⁷. W innym miejscu czytamy, że ów intymny ton między człowiekiem a Bogiem „mógł być zrealizowany jedynie w atmosferze emocjonalnego zbliżenia, synowskiej ufności człowieka wyznającego Stwórcy najgłębsze doznania: żalu i skruchy, uwielbienia i czci, pełnego oddania i podziwu”⁴⁸. Papież, cytując początek *Rozmowy wieczornej*, wskazywał, że język poetycki może być także językiem modlitwy. „Poezja może niekiedy – na

⁴⁵ A. Mickiewicz, *Rozmowa wieczorna*, [w:] A. Mickiewicz, *Dziela wszystkie*, t. I, cz. III: *Wiersze 1829-1855*, oprac. C. Zgorzelski, Warszawa 1993, s. 327-328.

⁴⁶ Jan Paweł II, *Eucharystia: sakrament bliskości Boga. Audiencja generalna*, Watykan, 13 czerwca 1979, p. 3, [w:] NP, II, 1, s. 719. Por. wersja włoskojęzyczna: Jan Paweł II, *Udienza generale. L'Eucaristia: Sacramento della vicinanza di Dio*, Watykan, 13 czerwca 1979, [w:] IGPII, II, p. 3, s. 1535-1536.

⁴⁷ C. Zgorzelski, *Wstęp*, [w:] A. Mickiewicz, *Wybór poezyj*, t. 2, oprac. C. Zgorzelski, Wrocław 1986, s. LIII.

⁴⁸ *Ibidem*.

wzór poezji biblijnej psalmów i kantyków – pomóc człowiekowi wyrazić to, czego doświadcza na modlitwie, może podpowiadać słowa, którymi będzie mógł wyrazić to, co niewyraźalne⁴⁹.

Kolejnym odwołaniem Ojca Świętego do Mickiewiczowskiej liryki okazuje się dystych *Boże Narodzenie ze Zdań i uwag*, 26 stycznia 1983 roku w bazylice św. Pawła za Murami Jan Paweł II mówił:

„Przyjmijcie to Słowo, nie jako słowo ludzkie, ale – jak jest naprawdę jako Słowo Boga, który działa w was wierzących”. Tak zdajesz się mówić do nas Ty, Matko [...]. Jest to Słowo Bożego Narodzenia, które tak głębokim echem odezwało się w duszach polskich [...]. Napisał Mickiewicz: „Wierzysz, że Bóg się zrodził w betlejemskim żłobie, lecz biada ci, jeżeli nie zrodził się w tobie”⁵⁰.

Mickiewiczowskie słowa podkreślają tu wagę działającego i przemieniającego Słowa Bożego Narodzenia w wierzącym człowieku. Niepozabawiona głębi prostota epi-gramatu Mickiewicza (nie wdając się już w powiązania tego dwuwiersu z twórczością Anioła Ślązaka) pozwala też słuchającym lepiej przyswoić sobie głoszone przez Jana Pawła II treści – w tym wypadku prawdę o Wcieleniu Syna Bożego. Ojciec Święty zatem odwołuje się po raz kolejny do takich dzieł literackich, które w swej formie artystycznej przekazują treści teologiczne.

Po raz ostatni do liryki Mickiewicza Jan Paweł II nawiązał w 1999 roku w *Liście do artystów*, wplatając weń słowa z *Ody do młodości*:

„Wyjdzie z zamętu świat ducha...”. Ze słów, które Adam Mickiewicz napisał w czasach bardzo trudnych i bolesnych dla swojej ojczyzny, pragnę zaczerpnąć życzenie dla was: niech wasza sztuka przyczynia się do upowszechnienia prawdziwego piękna, które będzie niejako echem obecności Ducha Bożego i dzięki temu przekształci materię, otwierając umysły na rzeczywistość wieczną⁵¹.

Ów fragment papieskiego *Listu* celnie skomentowała Anastazja Seul, zauważając, iż w życzeniach tych można odnaleźć daleką reminiscencję początkowych wersetów Księgi Rodzaju: ziemia, a więc już stworzona materia, była bezładem i pustkowiem. Nad chaosem ziemi i wód unosił się Duch Boży, a Jego obecność oraz Boskie „niechaj się stanie” dokonały dzieła stworzenia i z chaosu wyprowadziły piękno harmonii całego świata. Ten Boski porządek to zapowiedź prymatu ducha nad materią, tak bliskiego nauczaniu Jana Pawła II⁵².

⁴⁹ Zob. A. Seul, *op. cit.*, s. 53.

⁵⁰ Jan Paweł II, *Udienza generale. Preghiera alla Madonna di Jasna Góra*, Włochy, Rzym, Bazylika św. Pawła za Murami, 26 stycznia 1983, [w:] IGPII, VI, 1, s. 250. Por. Jan Paweł II, *Modlitwa do Madonny z Jasnej Góry*, Bazylika św. Pawła za Murami, 25 stycznia [sic!] 1983, [w:] NP, VI, 1, s. 113.

⁵¹ Jan Paweł II, *List do artystów*, Watykan, 4 kwietnia 1999, [w:] DZ, III, *Listy*, s. 501.

⁵² Zob. A. Seul, *op. cit.*, s. 147.

Trudno jednakże snuć tutaj dalsze dywagacje, gdyż problem piękna jako wartości artystycznej w myśli Jana Pawła II wymaga odrębnych rozważań, w których należałoby przede wszystkim przywołać tak bliską Wojtyłe postać Cypriana Norwida i jego dzieło *Promethidion*.

Pewna oszczędność w moich próbach komentarzy dotyczących papieskich odwołań do twórczości Mickiewicza powodowana jest także faktem, iż wypowiedzi Jana Pawła II bywają w pełni eksplicytne, klarowne same w sobie i nie wymagają specjalnych objaśnień.

Zbliżając się do podsumowań refleksji na marginesie papieskich odwołań do dzieł Adama Mickiewicza, trzeba podkreślić, iż wyekscerpowanie fragmentów utworów poety z bogatej liczby przemówień i homilii Jana Pawła II jest przedsięwzięciem nieco sztucznym i laboratoryjnym. Pomija bowiem z założenia nawiązania do innych romantyków, a także pozostałych twórców literatury polskiej, tak licznie obecnych w spuściźnie papieskiej.

Już jednak na podstawie cytatów z samego Mickiewicza zaobserwować możemy, iż literatura dla Jana Pawła II ma charakter służebny względem treści duchowych i teologicznych – a także wobec dialogu z judaizmem. Papież bowiem, cytując *Skład Zasad*, mówi: „Jesteście naszymi braćmi umiłowanymi, i w pewien sposób można by powiedzieć naszymi starszymi braćmi”⁵³. Przywoływane utwory literackie miały cel przede wszystkim duszpasterski. To prowadzi oczywiście do złożonych refleksji na temat obecności sacrum w literaturze i pojmowania literatury jako *locus theologicus*. Jak pisała Anastazja Seul w pracy *Literatura polska w wypowiedziach Jana Pawła II*: „Jan Paweł II zorientowany we współczesnych trendach kulturowych, promował tę kulturę – także literacką – która stoi na straży sacrum, prawdy, dobra i piękna”⁵⁴.

Jakże znamienne są słowa z biografii papieskiej pióra Bernarda Lecomte’a o duchowej walce, którą stoczył Wojtyła nim powołanie kapłańskie zwyciężyło w nim ostatecznie nad pasjami aktorskimi i literackimi. Nie bez powodu to właśnie romantyczny Mickiewicz uosabia tutaj cały świat literatury. Jak bowiem pisał Lecomte: „Skończył się zatem [w życiu Karola Wojtyły – M.K.] czas rozdierających wahań między karierą aktorską a życiem kontemplacyjnym, między literaturą a kapłaństwem, między Mickiewiczem a świętym Janem od Krzyża. Wybór, jakiego dokonuje z końcem lata 1942, jest świadomy, uspokajający, ostateczny”⁵⁵.

⁵³ Jan Paweł II, *Allocuzione nella sinagoga durante l'incontro con comunità ebraica della città di Roma*, p. 4, Rzym, 13 kwietnia 1986, [w:] IGPII, IX, 1, s. 1027; tłum. za: G.F. Svidercoschi, *Zmienił oblicze świata*, tłum. E. Data, Marki 2005, s. 113-114.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 22.

⁵⁵ B. Lecomte, *op. cit.*, s. 100.

ANEKS

Poniższy wykaz cytowań papieskich wypowiedzi podaję za Anastazją Seul. Wybieram osiem dzieł Adama Mickiewicza spośród przywołanych 20, a cytowanych 28 autorów i 103 utworów⁵⁶.

22 października 1978, Watykan

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Proszę was! Bądźcie ze mną! Na Jasnej Górze i wszędzie! Nie przedstawajcie być z Papieżem, który dziś prosi słowami poety: „Matko Boska, co Jasnej bronisz Częstochowy i w Ostrej świecisz Bramie!” – i do was kierują te słowa w takiej niezwyklej chwili⁵⁷.

24 października 1978, Watykan

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Drodzy Rodacy! Niełatwo jest zrezygnować z powrotu do ojczyzny „do tych pól umajonych kwieciami rozmaitem, połączanych pszenicą, posrebrzanych żytem” jak pisał Mickiewicz, do tych gór i dolin, i jezior, i rzek, do tych ludzi umiłowanych, do tego Królewskiego Miasta! Ale skoro taka jest wola Chrystusa, trzeba ją przyjąć. Więc przyjmuję. Proszę was tylko, aby to odejście jeszcze bardziej nas połączyło i zjednoczyło z tym, co stanowi treść naszej wspólnej miłości⁵⁸.

24 stycznia 1979, Watykan

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Ja pochodzę z kraju i z narodu, którego serce bije – jak również serce ludów sąsiednich – w wielkich sanktuariach maryjnych, nade wszystko w sanktuarium na Jasnej Górze. Chciałbym jeszcze raz, jak w dniu inauguracji pontyfikatu, powtórzyć słowa największego poety polskiego: „Panno święta, co Jasnej bronisz Częstochowy i w Ostrej świecisz Bramie [...]”. To pozwala mi rozumieć lud, ludy, Kościół, Kontynent, którego serce bije w sanktuarium Matki Bożej w Gwadelupie⁵⁹.

⁵⁶ A. Seul, *op. cit.*, s. 229-305. We wszystkich cytowanych fragmentach zachowuję ortografię i interpunkcję, a także zapis graficzny oryginału. Wytłuszczonym drukiem podaję datę wygłoszenia (opublikowania) wypowiedzi papieża, imię i nazwisko autora oraz tytuł przywołanego utworu. Tylko cytatu z 24 października 1978 nie było w książce A. Seul; podaję go za polskim wydaniem *Nauczania papieskiego* oraz za źródłem watykańskim.

⁵⁷ Jan Paweł II, *Na rozpoczęcie pontyfikatu*, Watykan, 22 października 1978, [w:] NP, I, s. 14.

⁵⁸ Jan Paweł II, *Zachowajcie wierność Chrystusowi, jego Krzyżowi, Kościołowi*, Watykan 24 października 1978, [w:] NP, I, przygotowali do druku: E. Weron, A. Jaroch, Poznań-Warszawa 1987, s. 22-23. Na końcu listu jest datacja: Watykan, 23 października 1978. W wydaniu włoskim przy tytule wypowiedzi jest data 24 października 1978, przy podpisie „Giovani Paolo II” jest natomiast data: 23 października 1978. Tak zapisany został początkowy fragment wypowiedzi zawierającej cytaty z *Pana Tadeusza*: „Cari connazionali, non è facilerinunciare al ritorno in patria «a questi campi ricchi di sariati fiori, inargentati di frumento e dorati di segala» come scrive Mickiewicz” Jan Paweł II, *Conservate la fedeltà a Cristo alla sua Croce, alla Chiesa*, Watykan 24 października 1978, [w:] IGPII, I, s. 53.

⁵⁹ Jan Paweł II, *Sładami pielgrzymów do sanktuarium w Gwadelupie...*, s. 50; zachowano zapis ortograficzny oryginału; sanktuarium, o którym mowa, znajduje się w miejscowości w Gwadelupie.

4 czerwca 1979, Polska, Częstochowa**Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz***

„Panno Święta, co Jasnej bronisz Częstochowy...” Przychodzą na myśl te słowa poety, wieszca, który w inwokacji *Pana Tadeusza* wyraził to, co znajdowało się w jego sercu i znajduje we wszystkich chyba polskich sercach. „...Co Jasnej bronisz Częstochowy...” – pisał Mickiewicz, przemawiając językiem wiary, a zarazem językiem tradycji narodowej. Tradycja ta sięga już prawie sześciuset lat, czyli czasów królowej Jadwigi, błogosławionej Pani Wawelskiej, początków dynastii jagiellońskiej⁶⁰.

30 maja 1982, Wielka Brytania, Londyn**Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz***

Bo przecież nie sposób, przyznając wam niepodważalne prawo do bycia u swoich zawiązków szczególną częścią Polski: rządem, armią, administracją, strukturami władzy na kraj i poza krajem – nie sposób, zwłaszcza z upływem lat, nie natrafić na tę bolesną fizyczną „nieobecność”, w jaką musiała się zamienić wasza tak żywiołowa i tak wspaniała, historycznie nieusuwalna obecność Polski... poza Polską. Tu nie sposób raz jeszcze nie wspomnieć Wielkiej Emigracji i tych wielkich, największych duchów, którzy w poczuciu żywej obecności modlili się do nieobecnej: „Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie; ile Cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, kto Cię stracił. Dziś piękność Twą w całej ozdobie widzę i opisuję, bo tęsknię po Tobie”. Jakaś przedziwna tajemnica sumień i serc zaczęła się w ubiegłym stuleciu i powtarza się w stuleciu obecnym. Polska jest jednym z krajów najboleśniej doświadczonych na globie ziemskim. Jedną z ojczyzn najgłębiej przeoranych cierpieniem – i równocześnie jedną z najbardziej miłowanych⁶¹.

26 sierpnia 1982, Włochy, Castel Gandolfo**Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz***

Tutaj podejmuję wszystkie modlitwy i ofiary, z którymi wy, drodzy Rodacy, przybywacie na Jasną Górę w dniu 26 sierpnia 1982 roku. Łączę się z wami, waszymi Pasterzami, Episkopatem Polski, w tej samej wierze, nadziei i miłości – i wprowadzam do skarbcza Kościoła Powszechnego Ofiarę, którą wy tam składacie wobec Tej, „która Jasnej bronisz Częstochowy”: nową ofiarę dziejów. Równocześnie zaś pragnę, aby w tej Najświętszej Ofierze, która łączy wszystkich synów Bożych na całym okręgu ziemi, dokonała się owa przedziwna wymiana darów, jaką Chrystus zapoczątkował w dziejach ludzi i narodów⁶².

18 sierpnia 1984, Włochy, Castel Gandolfo**Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz***

Tutaj, w tym domu papieskim są szczególne pamiątki tego dnia [15 sierpnia 1920 r. – A.S.]. W kaplicy centralnej znajduje się bowiem wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej, który otrzymał papież Pius XI od Episkopatu Polski. Otrzymał na pamiątkę pobytu w Polsce, był bowiem nuncjuszem w odrodzonym od 1918 roku państwie polskim i był świadkiem roku 1920 [...]. Odchodząc z Polski zabrał w sercu wspomnienie tego dnia i tego wydarzenia, które w naszej tradycji ojczyznej nosi nazwę „cudu nad Wisłą” [...]. Mówię o tym również

⁶⁰ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy świętej...*, s. 45.

⁶¹ Jan Paweł II, *La storica testimonianza dell'emigrazione polacca...*, s. 1964, p. 3. Zapis w wydaniu watykańskim nie zawiera podziału na wersy. Por też: Jan Paweł II, *Spotkanie z Polakami...*, s. 842.

⁶² Jan Paweł II, *Alla Messa per i 600 anni della Madonna di Jasna Góra*, Castel Gandolfo, 26 sierpnia 1982, [w:] IGPII, V, 3, s. 300. Por. Jan Paweł II, *Homilia Jana Pawła II transmitowana z kaplicy w kaplicy Castel Gandolfo do Polski*, Castel Gandolfo, 26 sierpnia 1981, [w:] NP, V, 2, s. 303.

dlatego, ażeby podkreślić nasze dziękczynienie w tej wspólnocie modlitwy, jaką tu stanowimy. I równocześnie, żeby pogłębić nasze zawierzenie w stosunku do Tej, co „Jasnej broni Częstochowy”. Pragnę, drodzy Bracia i Siostry, powitać każdego z was, oczywiście bardzo związłe, ale myślę, że równocześnie nawet i to związłe powitanie ma swoją wymowę, i dać każdemu jakiś skromny podarunek na pamiątkę waszej pielgrzymki do Rzymu i odwiedzin w Castel Gandolfo⁶³.

14 września 1984, Kanada, Toronto

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Dzisiaj, w uroczystość Podwyższenia Krzyża Pańskiego, a zarazem w wigilię Matki Bożej Bolesnej, myśli nasze i serca tak jak słowo poety spieszą do Tej, co Jasnej broni Częstochowy i w Ostrej świeci Bramie. Wobec Niej stajemy w duchu, wobec Niej powtarzamy te słowa, których nauczyliśmy się od wielkiego Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego w okresie Tysiąclecia Chrztu, Królowo Polski, jestem przy Tobie, pamiętam, czuвам!⁶⁴.

14 września 1984, Kanada, Toronto

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Odwieczna miłość Ojca [...] przybliżyła się do każdego z nas poprzez Maryję, Matkę Chrystusa, która do końca trwała pod Krzyżem. I dlatego Ona może wprowadzić nas najpełniej w boski i ludzki zarazem wymiar tajemnicy Odkupienia dokonanego przez Krzyż. Nikt bowiem tak jak Maryja nie został wprowadzony w głębię tej tajemnicy przez Boga samego. Dzisiaj w uroczystość Podwyższenia Krzyża Pańskiego, a zarazem w wigilię Matki Boskiej Bolesnej, myśli nasze i serca tak jak słowo poety spieszą do Tej, co Jasnej broni Częstochowy i w Ostrej świeci Bramie. Wobec Niej stajemy w duchu, wobec Niej powtarzamy te słowa, których nauczyliśmy się od wielkiego naszego Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego w okresie Tysiąclecia Chrztu: Maryjo, Królowo Polski, jestem przy tobie, pamiętam, czuвам!⁶⁵.

27 stycznia 1985, Wenezuela, Caracas

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus! Bardzo serdecznie dziękuję organizatorom tego spotkania. Dziękuję pasterzowi Misji Polskiej za słowa wprowadzające, pełne treści, pełne miłości, pełne wiary i pełne nadziei. Śpiewaliście na początku: „Maryjo, Królowo Polski, jestem przy Tobie, pamiętam, czuвам”. Jakże bardzo te słowa łączą nas w jednej postawie wokół Tej, co Jasnej broni Częstochowy, a także w Ostrej świeci Bramie, wokół Maryi, Królowej Polski. Jakże bardzo te słowa, łączą nas, tu zgromadzonych, z wszystkimi rodakami, którzy żyją na polskiej ziemi i dążą do dobra, do wolności i samorządności swojej Ojczyzny. Jakże bardzo te słowa łączą nas z wszystkimi rodakami rozproszonymi po całym świecie,

⁶³ Jan Paweł II, *Msza święta dla polskich pielgrzymów. Matka Boska Częstochowska w kaplicy papieskiej*, Castel Gandolfo, 18 sierpnia 1984, [w:] NP, VII, 2, s. 102; zob. skrót tekstu w języku włoskim: Jan Paweł II, *Messa per un gruppo di polacchi*, Castel Gandolfo, 18 sierpnia 1984, [w:] IGPII, VII, 2, s. 216.

⁶⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie do Polonii Kanadyjskiej...*, s. 260.

⁶⁵ Jan Paweł II, *Una speciale consegna alla comunità polacca nel Canada*, Kanada, Toronto, 14 września, 1984, p. 9, [w:] IGPII, VII, 2, s. 539-540 [w tekście A. Mickiewicza pominięty cudzysłów; cały cytat jest na s. 540]; por. Jan Paweł II, *Przemówienie do Polonii Kanadyjskiej...*, s. 260 [w tekście A. Mickiewicza pominięty cudzysłów].

w tyłu krajach i na wszystkich kontynentach. Wszyscy duchowo jesteśmy zjednoczeni przy Maryi Jasnogórskiej, a przez Nią przy Chrystusie, który jest Panem Dziejów⁶⁶.

22 listopada 1986, Nowa Zelandia, Aucland

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Pragnę jeszcze pozdrowić obecnych tutaj i mieszkających w Nowej Zelandii moich rodaków – synów i córki tej samej Ojczyzny, której ja jestem także synem. Niech wizerunek Pani Jasnogórskiej, który przywiozłem w podarunku dla Kościoła w Nowej Zelandii, a szczególnie w tym mieście i diecezji, będzie dla was szczególnym przypomnieniem o tej, która Jasnej broni Częstochowy. Niech będzie dla was źródłem natchnienia do dobra i wytrwania wśród doświadczeń. Błogosławię wasze osoby, wasze rodziny i wszystkie wspólnoty polonijne w Nowej Zelandii⁶⁷.

19 września 1987, USA, Detroit-Hamtramck

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Dziedzictwo to naznaczone jest w szczególny sposób obecnością Bogarodzicy Dziewicy, Bogiem sławionej Maryi. Tej co Jasnej broni Częstochowy i w Ostrej świeci Bramie! Do Niej to wołał Wieszczy: „przenoś moją duszę utęsknioną”. Wasza dusza utęskniona nie jest, bo jesteście już także synami i córkami tej ziemi i obywatelami tego kraju. Niech jednak Maryja przenosi wasze dusze ku temu, co dobre, co piękne, co wielkie, ku temu, dlaczego warto żyć⁶⁸.

4 lipca 1990, Watykan

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Dziś przypominamy chrzest Litwy. Obchodziliśmy jego sześćsetlecie w roku 1986. [...] Nie było wówczas dane Następcy św. Piotra być razem z Litwą w dniu, który równocześnie przypominał więź zadzierzgniętą w roku 1386. Wież z Kościołem rzymskim. Wież z łacińską tradycją i kulturą. Był to czas zamkniętych granic. Czas rozdzielania tego, co zjednoczone. [...] *Lietuva...* Litwa, ojczyzna... Po stuleciach nowej wymowy nabierają słowa poety: „Panno święta, co Jasnej bronisz Częstochowy i w Ostrej świecisz Bramie”. Zanim będzie mi dane ponowić wobec Ostrobramskiej dziękczynienie za te wszystkie stulecia, ponawiam je dzisiaj wobec Jasnogórskiej. Za Litwę – Za Litwę – za naród i kraj naznaczoney krzyżem wielkich prób i znakiem niezłomnej nadziei⁶⁹.

4 września 1993, Litwa, Wilno

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Macierzyńskiemu wstawiennictwu Matki Najświętszej zawierzam was samych, a wraz z wami także nadzieję na to, że na Litwie i w krajach sąsiedzkich, poczynając od tego, w którym ja przyszedłem na świat i zostałem ochrzczony, odrodzi się niezłomna wierność Ewangelii i zdecydowana wola przyjęcia Chrystusa Boga-Człowieka ukrzyżowanego, i zmartwychwstałego z miłości do człowieka – jako „drogi, prawdy i życia”. Drodzy bracia i siostry, Proszę was, byście wrócili do swoich domów z sercem przepelnionym nadzieją na zwycięstwo życia nad śmiercią, dobra nad złem, światła nad ciemnością, wolności nad nie-

⁶⁶ Jan Paweł II, *L'incontro con gli emigrati dalla Polonia e da altri paesi*, s. 185. Por. Jan Paweł II, *Przemówienie na spotkaniu z Polakami...*, s. 105.

⁶⁷ Jan Paweł II, [*Pozdrowienie po Mszy św.* – nietytułowana wypowiedź zamieszczona w artykule:] *Kronika podróży*, Nowa Zelandia, Auckland, 22 listopada 1986, [w:] OR 8 (1987), 1, s. 23.

⁶⁸ Jan Paweł II, *Alla comunità Polacca nel terreno Hamtramck a Detroit, USA*, Detroit-Hamtramck, 19 września 1987, p. 6, [w:] IGPII, X, 3, s. 653.

⁶⁹ Jan Paweł II, *Udienza Generale...*, 2, s. 48.

wolą [...] „Panno święta, co Jasnej bronisz Częstochowy i w Ostrej świecisz Bramie! Ty, co gród zamkowy nowogródzki ochraniaś z jęgo wiernym ludem, jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem”⁷⁰.

5 września 1993, Litwa, Wilno

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Wczoraj modliliśmy się wspólnie w Ostrej Bramie. Tam przytoczyłem werset *Pana Tadeusza*, Mickiewiczowskie słowa do Bogarodzicy: „Panno Święta, co Jasnej bronisz Częstochowy/ I w Ostrej świecisz Bramie!”. Pragnę na końcu tego spotkania powiedzieć wam, że są to słowa prorocze. Poeci mają także jakieś szczególne uczestnictwo w misji prorockiej. Te słowa są prorocze. One mówią o tym, co pozostanie bez względu na wszystkie trudności, na jakie możemy napotkać i my, i nasi bracia Litwini. To pozostanie. I to się nie da zwyciężyć. Bo to jest Ona, jedna i ta sama⁷¹.

15 września 1993, Watykan

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Przy Matce Boskiej Ostrobramskiej przypominają się słowa Mickiewicza o Tej, która „Jasnej broni Częstochowy i w Ostrej świeci Bramie”. Polecam też Pani Jasnogórskiej i Pani Ostrobramskiej przyszłość tego, co nas łączyło w przeszłości a powinno łączyć w przyszłości z naszymi sąsiadami: Polskę z Litwą. I dalej polecamy tę sprawę Mickiewiczowskim wezwaniem, naszej Pani Jasnogórskiej i ich Pani Ostrobramskiej w Wilnie⁷².

16 maja 1979, Watykan

Adam Mickiewicz, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*

Dokonały się w dziejach naszego narodu i państwa owe bolesne zmiany, które wielu synów Ojczyzny zmusiły do emigracji z własnego kraju. Była to emigracja polityczna, ideowa, kulturalna. Wkrótce za nią emigracja zarobkowa [...]. Współczesną falę emigracyjną zapoczątkowała ostatnia wojna [...]. Tak więc również w naszej epoce pisze się jakiś nowy rozdział mickiewiczowskich ksiąg pielgrzymstwa polskiego. Nam zaś dzisiejsze spotkanie trzeba również wpisać do tego rozdziału. Pozostawmy Opatrzności Bożej, aby uczyniła to sama [...]⁷³.

3 czerwca 1979, Polska, Gniezno

Adam Mickiewicz *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*

Kultura polska stale płynie szerokim nurtem natchnień mających swoje źródło w Ewangelii. To przyczynia się zarazem do gruntownie humanistycznego charakteru tej kultury – to czyni ją tak głęboko, tak autentycznie ludzką, „...albowiem – jak pisze Mickiewicz w *Księgach pielgrzymstwa polskiego* – cywilizacja, prawdziwie godna człowieka, musi być chrześcijańska”⁷⁴.

⁷⁰ Jan Paweł II, *Vilnius: La recita del Santo Rosario nel santuario dalla „Porta dell’Aurora”*, Litwa, Wilno, 4 września 1993, p. 2 i 3, [w:] IGPII, XVI, 2, s. 620-621; zachowano zapis ortograficzny i interpunkcję edycji watykańskiej.

⁷¹ Jan Paweł II, *Alla comunità polacca nella chiesa dello Spirito Santo*, s. 652.

⁷² Jan Paweł II, *Pielgrzymka do żywej świątyni Ludu Bożęgo. Audiencja generalna po wizycie na Litwie, Łotwie i w Estonii. Do Polaków uczestniczących w audiencji generalnej*, Watykan, 15 września 1993, [w:] OR 14 (1993), 12, s. 5.

⁷³ Jan Paweł II, *Do pielgrzymów polskich*, s. 496. Por. Jan Paweł II, *San Stanislao testimone della Polonia cattolica...*, s. 1142.

⁷⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Wzgórzu Lecha*, s. 41.

8 października 1981, Watykan**Adam Mickiewicz, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego***

W tym ogólnoludzkim, ogólnochrześcijańskim znaczeniu pielgrzymowania, czy też – żeby użyć mickiewiczowskiego słowa – „pielgrzymstwa”, jest jakieś szczególne nasze, polskie pielgrzymstwo i pielgrzymowanie, przybywanie z Ojczyzny do miejsca, które jest dla nas święte, tak jak jest święte to miejsce dla tylu innych ludzi, dla tylu innych chrześcijan, dla tylu katolików z całego świata. Ten chrześcijański, religijny sens pielgrzymowania i pielgrzymstwa związany jest ze Stolicą św. Piotra, z dziedzictwem świętych Apostołów Piotra i Pawła w Rzymie, ma dla nas tutaj, w tym domu swoje szczególne miejsce: jest to dom zatrzymania [...]. Przybywamy tutaj, ażeby się skupić, żeby się odnowić, ażeby pogłębić wartości, którymi od tysiąca lat żyje polska rodzina narodowa⁷⁵.

6 czerwca 1989, Dania, Kopenhaga**Adam Mickiewicz, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego***

[...] tutaj już parę pokoleń Polaków przybywało jako emigranci, przede wszystkim za pracą – w dawniejszych czasach, a potem aż do ostatnich czasów – także z innych motywów. Takie już są specjalne dzieje naszego narodu, że wszyscy uczestniczymy w wielkim pielgrzymowaniu, wedle tego, co napisał Mickiewicz w *Księgach Narodu i Pielgrzymstwa*. I na końcu macie też takiego papieża, który wciąż pielgrzymuje. Życzę wszystkim, ażeby tutaj w Danii dali dobre świadectwo naszemu narodowi i naszemu Kościołowi. [...] Więc trzeba, żeby ten Kościół, który jest powszechny, rósł tutaj [...] przez wszystkich pielgrzymów, a także i przez nasze polskie „księgi pielgrzymstwa XX wieku”, i żeby rósł także przez Papieża-pielgrzyma. Pragnę zwrócić się myślą do przeszłości i oddać hołd pamięci tych emigrantów, którzy tutaj pierwsi najdawniej przybyli i zakładali podwaliny tej wspólnoty, zarówno polonijnej, polskiej, jak i kościelnej⁷⁶.

5 lutego 1991, Watykan**Adam Mickiewicz, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego***

Ojczyzna potrzebuje dziś, tak jak w wielu dramatycznych momentach, szczególnej jedności i współpracy, poczucia odpowiedzialności i twórczego dialogu. Oto słowa Wieszcza: „Niech każdy składa talent swój Ojczyźnie, jako dar w skarbonę, tajemnie i nie mówiąc, wiele złożył. Przyjdzie czas, że się skarbona napełni, a Pan Bóg zapisuje, ile każdy złożył”. Polska potrzebuje też dzisiaj zrozumienia i skutecznej współpracy ze strony państw bogatych⁷⁷.

26 października 1995, Watykan**Adam Mickiewicz, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego***

Działalność tej Fundacji [Fundacji Jana Pawła II – A.S.] sytuje się pomiędzy Polską a Polonią całego świata. W tym wymiarze główne zręby programu jej działalności odnajdujemy poniekąd już w *Księgach pielgrzymstwa polskiego* Adama Mickiewicza oraz *Anhellim* Słowackiego. Jest to program, który wyraża „pielgrzymowanie ku Ojczyźnie”. Píše Mickiewicz: „Duszą Narodu Polskiego jest pielgrzymstwo polskie. A każdy Polak w pielgrzymstwie nie nazywa się tułaczem, bo tułacz jest człowiek błędzący bez celu” (A. Mickiewicz, *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego*). Pielgrzymstwo to coś znacznie więcej niż zwyczajna emigracja. Być pielgrzymem, to znaczy mieć przed oczyma cel, czyli zasadniczy punkt odniesienia,

⁷⁵ Jan Paweł II, *Wasz dar oddaję Bogu, ażeby służył ludziom. Przemówienie podczas poświęcenia Domu Polskiego im. Jana Pawła II*, Watykan, 8 października 1981, [w:] OR 2 (1981), 10, s. 14.

⁷⁶ Jan Paweł II, *L'incontro nella...*, s. 1552-1553.

⁷⁷ Jan Paweł II, *Visita ufficiale di S. E. il presidente della Repubblica Polacca*, Watykan, 5 lutego 1991, [w:] IGPII, XIII, 1, p. 5, s. 294.

jakim jest Ojczyzna. Polonia zagraniczna ma – jeśli tak można się wyrazić – dwa „skrzydła”: wschodnie i zachodnie. Ważne jest prześledzenie tych dwóch szlaków „pielgrzymstwa polskiego”. Przy czym dotychczas zdecydowanie zbyt mało uwagi poświęcało się jego rozdziałowi wschodniemu, a warto i trzeba badać i dokumentować ślady obecności naszych Rodaków na przykład w azjatyckiej i zakaukaskiej części Rosji⁷⁸.

13 kwietnia 1986, Włochy, Rzym

Adam Mickiewicz, *Skład zasad*

La religione ebraica non ci è „estrinseca”, ma in un certo qual modo, è „intrinsec” alla nostra religione. Abbiamo quindi verso di essa dei rapporti che non abbiamo con nessun'altra religione. Siete i nostri fratelli prediletti e, in un certo modo, si potrebbe dire i nostri fratelli maggiori. [...] agli Ebrei, come popolo, non può essere imputata alcuna colpa atavica o collettiva, per ciò „che è stato fatto nella passione di Gesù”⁷⁹.

28 kwietnia 1999, Watykan

Adam Mickiewicz, *Skład zasad*

Il dialogo interreligioso che la Lettera Apostolica „Tertio Millenio Adveniente” incoraggia come aspetto qualificante di questo anno particolarmente dedicato a Dio Padre, riguarda innanzitutto gli ebrei, i „nostri fratelli maggiori”, come li ho chiamati in occasione del memorando incontro con la comunità ebraica della città di Roma il 13 aprile 1986. Riflettendo sul patrimonio spirituale che ci accomuna, il Concilio Vaticano II, specie nella Dichiarazione *Nostre Aetate* ha dato un nuovo orientamento ai nostri rapporti con la religione ebraica⁸⁰.

3 kwietnia 1987, Chile, Santiago de Chile

Adam Mickiewicz, *Dziady*

Obecność Polaków w tym kraju podkreśla piękna, wyjątkowa karta zapisana życiem i działalnością naszego wielkiego rodaka, którego setną rocznicę śmierci obchodząc będziemy za dwa lata: Ignacy Domeyko (1802-1889). Ten polski emigrant, przyjaciel Mickiewicza (który go upamiętnił w trzeciej części *Dziadów* jako Żegotę), był człowiekiem o wielkiej formacji intelektualnej i religijnej. Po ukończeniu studiów w Paryżu przybył do Chile w roku 1838. Chile było już wówczas krajem niepodległym. Stworzył tu naukowe podstawy eksploatacji bogactw naturalnych oraz zajmował się organizacją nauki i nauczania. Przez długie lata był profesorem, a następnie rektorem uniwersytetu w Santiago. Dokonał szeregu ważnych od-

⁷⁸ Jan Paweł II, *Ai membri della fondazione „Giovanni Paolo II”*, s. 948.

⁷⁹ „Religia hebrajska nie jest dla nas «zewnętrzna», ale w pewien sposób jest «istotna» dla naszej religii. Mamy bowiem z nią takie związki, jakich nie mamy z żadną inną religią. Jesteście naszymi braćmi umiłowanymi, i w pewien sposób można by powiedzieć [podkr. moje – A.S.], naszymi starszymi braćmi [...]. Żydom, jako narodowi, nie może być przypisana żadna wina dziedziczna czy zbiorowa, za to, «czego dokonało się w męce Jezusa Chrystusa». Jan Paweł II, *Allocuzione nella sinaogoga durante...*, s. 1027; tłum. za: G.F. Svidercoschi, *Zmienił oblicze świata*, tłum. E. Data, Marki 2005, s. 113-114.

⁸⁰ Jan Paweł II, *Il dialogo con gli ebrei. Udienza generale*, p. 1, Watykan, 28 kwietnia 1999, [w:] IGPII, XXII, 1, s. 834. „Dialog międzyreligijny, do którego zachęca List Apostolski *Tertio Millenio Adveniente* w wymiarze określającym obecny rok, jako szczególnie poświęcony Bogu Ojcu, dialog ten odnosi się przede wszystkim do Żydów, «naszych starszych braci» jak zostali nazwani przy okazji pamiętnego spotkania ze wspólnotą żydowską Rzymu 13 kwietnia 1986 roku. Odbiciem duchowego dorobku, które nas łączy, jest Sobór Watykański II, a zwłaszcza deklaracja *Nostre Aetate*, która nadała nowy kierunek relacji chrześcijaństwa z religią żydowską”. Tłum. Z. Stojanowski-Han.

kryć geologicznych i geograficznych [...]. Uznany przez Chilijczyków za jednego z najbardziej zasłużonych dla rozwoju gospodarczego i kulturalnego kraju⁸¹.

28 stycznia 1996, Włochy, Rzym

Adam Mickiewicz, *Dziady*

To On, Chrystus, wyraża siebie w tym pierwszym błogosławieństwie. A równocześnie zwraca się do nas, ażebyśmy naśladowali go, ażebyśmy wcielali w życie ten sam porządek wartości. Żebyśmy żyli w tej samej co On perspektywie. Ubodzy duchem są szczególnym przedmiotem Bożego wybrania. W tym znaczeniu św. Paweł pisze dzisiaj do Koryntian: „Bóg wybrał właśnie to, co głupie w oczach świata, aby zawstydić mędrców, wybrał to, co niemocne, aby mocnych poniżyć; i to, co nie jest szlachetnie urodzone według świata i wzgardzone, i to, co nie jest, wyróżnił Bóg, by to co jest, unicestwić, tak by się żadne stworzenie nie chlępiło przed obliczem Boga” (1 Kor 27-29). Pyta poeta Adam Mickiewicz: „Czymże ja jestem przed Twoim obliczem?” i odpowiada: „Prochem i niczem”. Ubóstwo w duchu oznacza w Ewangelii jak gdyby szczególną przestrzeń, jaką człowiek otwiera dla działania Boga, aby ukazała się w pełni Jego zbawcza moc⁸².

3 czerwca, 1979, Polska, Warszawa

Adam Mickiewicz, *Romantyczność*

Moi drodzy! Ostatnie bravo było przy sercu. Temu nie można się tak bardzo dziwić. Przede wszystkim, że jesteście młodzi, a następnie, wszyscy należycie do tego społeczeństwa, którego największy poeta napisał w swojej młodości: „Miej serce i patrzaj w serce”. I myślę, że Mickiewicz, chociaż pisał w duchu swojej epoki romantycznej, jednak nie był daleki od biblijnego znaczenia serca⁸³.

4 kwietnia 1999, Watykan

Adam Mickiewicz, *Oda do młodości*

„Wyjdzie z zamętu świat ducha...”. Ze słów, które Adam Mickiewicz napisał w czasach bardzo trudnych i bolesnych dla swojej ojczyzny, pragnę zacerpnąć życzenie dla was: niech wasza sztuka przyczynia się do upowszechnienia prawdziwego piękna, które będzie niejako echem obecności Ducha Bożego i dzięki temu przekształci materię, otwierając umysły na rzeczywistość wieczną⁸⁴.

13 czerwca 1979, Watykan

Adam Mickiewicz, *Rozmowa wieczorna*

[Komunia św. – A.S.] jest znakiem jedności duchowej, w której człowiek otrzymuje Chrystusa, dane mu jest uczestnictwo w Jego Duchu, odnajduje w Nim szczególnie zażyłą relację z Ojcem, czuje szczególnie dostęp do Niego. Pewien wielki poeta mówi:

„Z Tobą gadam, co królujesz w niebie,
A razem gościsz w domku mego ducha; ...
Z Tobą ja gadam! Słów nie mam dla Ciebie:
Myśl Twoja każdej myśli mej wysłucha;
Najdalej władasz i służysz w pobliżu,
Król w niebiosach, w sercu mym na krzyżu!...”

⁸¹ Jan Paweł II, *L'incontro con la comunità polacca in Chile...*, s. 1029.

⁸² Jan Paweł II, *Przypatrzcie się bracia powołaniu waszemu...*, s. 40. W języku włoskim: Jan Paweł II, *Parrocchia di San Cleto Papa...*, s. 143.

⁸³ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży akademickiej zgromadzonej przed kościołem św. Anny*, s. 28 [informacja podana w przypisie oznaczonym gwiazdką].

⁸⁴ Jan Paweł II, *List do artystów*, s. 501.

Przystępujemy istotnie do Komunii eucharystycznej po odmówieniu przedtem *Ojcze nasz*⁸⁵.

25 stycznia 1983, Watykan

Adam Mickiewicz, *Boże Narodzenie* [Dwuwers Anioła Ślązaka (Angelus Silesius)]

„Przyjmijcie to Słowo, nie jako słowo ludzkie, ale – jak jest naprawdę jako Słowo Boga, który działa w was wierzących”. Tak zdajesz się mówić do nas Ty, Matko [...]. Jest to Słowo Bożego Narodzenia, które tak głębokim echem odezwało się w duszach polskich. Słowo Bożego Narodzenia, które na przestrzeni całych stuleci rozbrzmiewało i nadal rozbrzmiewa w naszych polskich kolędach [...]. Napisał Mickiewicz: „Wierzysz, że Bóg się zrodził w betlejemskim żłobie, lecz biada ci, jeżeli nie zrodził się w tobie”. Dzisiaj, gdy jeszcze czas Bożego Narodzenia trwa w naszej rodzimej tradycji pragnę modlić się do Ciebie Matko Jasnogórska śpiewem wszystkich kolęd ojczystych, których jest tak wiele. To dzięki nim – pomimo tylu mroków i trudności, jaki niesie z sobą życie – odczuwamy w głębi naszej egzystencji światło i odczuwany radość, że Słowo stało się Ciałem i zamieszkało między nami. Obyśmy stamtąd nie przestali czerpać duchowej mocy⁸⁶.

JOHN PAUL II AS A ROMANTIC POET. NOTES ON A FRINGE OF PAPAL RECOLLECTIONS OF ADAM MICKIEWICZ MASTERPIECES

Summary

The main purpose of this article was to analyse and select from the extensive matter of papal statements, homilies, speeches and letters references to the Works of Adam Mickiewicz. On the basis of these references to the most famous Polish poet one can observe that for John Paul II the literature is subordinate to the spirituals and theological content.

⁸⁵ Jan Paweł II, *Eucharystia: sakrament bliskości Boga...*, s. 719. Por. wersja włoskojęzyczna: Jan Paweł II, *Udienza generale. L'Eucaristia: Sacramento della vicinanza di Dio*, s. 1535-1536.

⁸⁶ Jan Paweł II, *Udienza generale. Preghiera alla Madonna di Jasna Góra*, s. 250. Por. Jan Paweł II, *Modlitwa do Madonny z Jasnej Góry*, s. 113.